

Gostujoče pero

Kdaj po zakonu nastane javno arhivsko gradivo?

Za pravilno razumevanje dostopa do javnega dokumentarnega in arhivskega gradiva je treba pojasniti, da pod pojmom »dokumentarno gradivo ali dokumentacija« arhivska stroka, mednarodni standardi, priporočila Sveta Evrope, Evropske unije in Mednarodnega arhivskega sveta ter predpisi, ki urejajo upravljanje zapisov, razumejo vse vrste dokumentov v papirni, analogni ali elektronski digitalni obliki, ki nastajajo pri poslovanju pravnih in fizičnih oseb.

Pojem »arhivsko gradivo« vsebuje le manjši del dokumentarnega gradiva, ki ima trajni pomen za zgodovino, druge znanosti in kulturo ali trajni pravni interes. Javno arhivsko gradivo javnopravnih oseb določajo na podlagi pisnih navodil za odpiranje arhivskega gradiva pristojni javni arhivi. Javnopravne osebe morajo kot ustvarjalci ali imetniki arhivskega gradiva na podlagi Zakona o varstvu dokumentarnega in arhivskega gradiva ter arhivih (ZVDAGA) iz leta 2006 odбирati in izročiti javno arhivsko gradivo pristojnim javnim arhivom, najpozneje 30 let od nastanka, izjemoma tudi pozneje.

Arhivsko gradivo po arhivskem zakonu nastane takrat, ko ga ustvarjalec oziroma imetnik *odbere* iz dokumentarnega gradiva in izroči pristojnemu arhivu. Izpolnjena morata biti oba pogoja! Do izročitve ima dokumentarno gradivo le status potencialnega arhivskega gradiva, ki ga pristojni arhiv v resnici še ne upravlja, ga strokovno ne obdeluje in ne daje v uporabo za znanstvenoraziskovalne, izobraževalne in kulturne namene ali za različne uradne, poslovne in osebne namene oziroma kadar je izkazan pravni interes, tako kot prevzeto arhivsko gradivo.

Določbe

Zaradi sedanjih zelo različnih (političnih) razlag arhivskih predpisov ali pa ker so nekatere bistvene določbe ZVDAGA glede dostopa do gradiva, še posebno glede izročitve in dostopa do dokumentarnega in arhivskega gradiva Sove ter njenih predhodnikov, preprosto prezrte, moram opozoriti na 40. člen ZVDAGA, ki v prvem odstavku določa, da morajo javnopravne osebe pristojnemu arhivu izročiti tudi arhivsko gradivo, ki vsebuje osebne podatke, vključno z občutljivimi osebnimi podatki, tajne podatke, ki jih določijo v skladu z zakonom o tajnih podatkih, ter drugo tajno oziroma

zaupno gradivo v skladu z drugimi predpisi (na primer zakonom o gospodarskih družbah za poslovne

DR. VLADIMIR ŽUMER

arhivski svetnik, sekretar za arhivske strokovne naloge Arhiva Republike Slovenije

skrivnosti, zakonom o davčnem postopku za davčne skrivnosti itd.).

Šesti odstavek 40. člena tudi določa, da je javnopravna oseba, ki izroči arhivsko gradivo pristojnemu arhivu, dolžna gradivo označiti z ustreznimi roki nedostopnosti ter v izročitvenem zapisniku posebej navesti morebitne roke nedostopnosti. V javnih arhivih tajnosti, skrivnosti in razne druge omejitve dostopnosti ne nastajajo! Te določajo na dokumentarnem oziroma arhivskem gradivu izključno ustvarjalci oziroma imetniki.

Sova je navedeni določbi pri izročanjih arhivskega gradiva Arhivu Republike Slovenije v letih od 1997 do 2008 dosledno upoštevala, razen za zdaj »sporno arhivsko gradivo«, ki ga je na podlagi arhivskih zakonov iz leta 1997 in 2006 zaradi utemeljenih razlogov obdržala. Oba arhivska zakona namreč izročiteljem javnega arhivskega gradiva omogočata, da se zaradi strokovnih razlogov 30-letni rok izročitve arhivskega gradiva za posamezno gradivo izjemoma lahko podaljša za nedoločen čas (tretji odstavek 40. člena ZVDAGA).

Zakaj je del arhivskega gradiva ostal Sovi?

»Sporno arhivsko gradivo« Sove, ki je nastalo pri delovanju nekdanje Službe državne varnosti in izvira iz obdobja 1973–1991, se nanaša predvsem na organizacijo in delovanje same varnostnoobveščevalne službe oziroma na tako imenovane tuje in domače »vire informacij«. Prezgodnje razkritje bi brez dvoma

škodovalo nacionalni varnosti in ugledu ter zasebnosti posameznikov, ki so sodelovali s tajno službo.

Ob prevzemu arhivskega gradiva Sove leta 2000 sem kot takratni direktor Arhiva Republike Slovenije vodil prevzem ter privolil, tako kot po letu 2004 za menoj tudi oba naslednika, da del potencialnega arhivskega gradiva zaradi operativnih potreb ostane Sovi.

Utemeljitev razloga je razvidna iz zapisnika o izročitvi in prevzemu arhivskega gradiva Sove dne 25. julija 2000. Arhiv RS je na podlagi posebnega popisa dobil vpogled v gradivo, ki je ostalo Sovi zaradi pogoste uporabe in tudi zato, ker ni mogel izpolniti vseh varnostnih pogojev hrambe in uporabe tajnih dokumentov.

Popis gradiva sem zahteval zaradi velike možnosti, da bi Sova gradivo še naprej nenadzorovano selekcionirala po svojih kriterijih in uničevala. Spornega gradiva Arhivu RS še do danes, kljub prizadevanju prejšnje vlade, ni uspelo prevzeti iz enakih razlogov. Dejanjsko stanje, ki je bilo vzpostavljeno leta 2000, se kljub ZVDAGA leta 2006 ter uredbi vlade leta 2007 in posebnemu sporazumu med Sovo in Arhivom RS leta 2008 praktično ni v ničemer spremenilo. Uveden je bil le »sistem dveh ključev«, ki pa ni spremenil dejstva, da je gradivo v resnici ostalo Sovi in da ima še vedno status dokumentarnega gradiva, katerega dostop je reguliran z zakonom o tajnih podatkih, in ne z ZVDAGA.

Spremembe niso bile nujne

Glede na navedena dejstva sedanjih vladi ne bi bilo treba spreminjati ZVDAGA, temveč bi Sova morala regulirati dostop do gradiva na podlagi zakona o tajnih podatkih in v skladu z drugimi predpisi. Določbe tretjega odstavka 65. člena ZVDAGA, ki sicer odpravlja vse vrste tajnosti arhivskega gradiva varnostno-obveščevalne službe do leta 1991, se namreč nanašajo na arhivsko gradivo, ki je že bilo izročeno Arhivu RS. To določilo je Arhiv RS dosledno spoštoval, saj je bilo oziroma je vse prevzeto arhivsko gradivo predhodnikov Sove v celoti dostopno za vse vrste uporabe (predvsem za pravo-povojnih krivic).

Dostop do arhivskega gradiva

Prvi in drugi odstavek 65. člena ZVDAGA iz leta 2006, tako kot vsi drugi arhivski predpisi v demokratičnih državah, zagotavljata, da se

tudi v arhivih v skladu z določbami izročiteljev varuje:

1. javno arhivsko gradivo, ki vsebuje podatke, ki se nanašajo na državno in javno varnost, obrambo, zunanje zadeve ali obveščevalno in varnostno dejavnost države, njene gospodarske interese ter poslovne in davčne skrivnosti, in sicer najdlje 40 let po nastanku (odvisno od določil izročitelja) in

2. javno arhivsko gradivo, ki vsebuje občutljive osebne podatke, in sicer 75 let po svojem nastanku ali deset let po smrti osebe, na katero se nanaša, če je datum smrti znan.

Zdi se mi skoraj nepotrebno poudarjati, da vsi arhivski zakoni v demokratičnih državah izrecno določajo varovanje arhivskega gradiva, ki se nanaša na nacionalno varnost, obrambo, zunanje zadeve, varnostnoobveščevalno službo, gospodarske in druge interese ter na zasebnost posameznikov, če jih kot takšne določijo ustvarjalci oziroma izročitelji. In to ne glede na to, kdaj, v katerem obdobju, kje, pri kom in kako je arhivsko gradivo nastalo!

Če ima, denimo, neki dokument pomen za nacionalno varnost, mora biti označen in varovan kot tajen, ne glede na to, ali je nastal v socialističnem obdobju ali po osamosvojitvi Slovenije. Enak princip mora veljati tudi za varstvo občutljivih osebnih podatkov! Pri nas so roki nedostopnosti do tajnega gradiva in do občutljivih osebnih podatkov, poleg številnih v zakonu

o arhivih določenih izjemah dostopa, sorazmerno kratki, v drugih državah po svetu pa (precej) daljši (na primer v Britaniji, Franciji, Nemčiji, ZDA, Vatikanu, Srbiji itd.), kljub priporočilom Mednarodnega arhivskega sveta po skrajševanju rokov nedostopnosti.

Med demokratične določbe o dostopnosti do arhivskega gradiva je bila leta 2006 s tretjim odstavkom 65. člena ZVDAGA, žal, vrinjena politična določba o dostopnosti oziroma nedostopnosti do arhivskega gradiva, ki ne sodi v arhivski predpis:

»Arhivsko gradivo, nastalo pred konstituiranjem Skupščine Republike Slovenije 17. maja 1990, ki se nanaša na nekdanje družbenopolitične organizacije (npr. Zveza komunistov Slovenije, Socialistična zveza delovnega ljudstva, Zveza sindikatov Slovenije, Zveza socialistične mladine Slovenije, Zveza združenj borcev NOV Slovenije, Zveza rezervnih vojaških starešin Slovenije), organe notranjih zadev (npr. policija), pravosodne organe (npr. sodišča, tožilstva, zapor) in varnostnoobveščevalne službe, je dostopno brez omejitev, razen arhivskega gradiva, ki vsebuje občutljive osebne podatke, ki so bili pridobljeni s kršenjem človekovih pravic in temeljnih svoboščin ter se nanašajo na osebe, ki niso bile nosilke javnih funkcij.«

Neustavnost

Vsi arhivski zakoni v demokratičnih državah izrecno določajo varovanje arhivskega gradiva, ki se nanaša na nacionalno varnost, obrambo, zunanje zadeve, varnostnoobveščevalno službo, gospodarske in druge interese ter na zasebnost posameznikov, če jih kot takšne določijo ustvarjalci oziroma izročitelji. In to ne glede na to, kdaj, v katerem obdobju, kje, pri kom in kako je arhivsko gradivo nastalo!

tretjega odstavka?

Že od leta 2007 arhivisti Arhiva RS opozarjamo javnost in ministrstvo za kulturo na po našem mnenju nestrokovnost in neustavnost tega določila, ker diskriminira varstvo občutljivih osebnih podatkov, kar ni v skladu z ustavno določbo o človekovi pravici do varstva občutljivih osebnih podatkov.

Tretji odstavek 65. člena namreč brez razlogov odpravlja varovanje občutljivih osebnih podatkov v zelo širokem spektru arhivskih fondov in zbirk, en del pa zapira, čeprav je bila velika večina osebnih podatkov, ki se nanašajo na kršitve človekovih pravic in svoboščin, do arhivskega zakona leta 1997 javno dostopna in celo objavljena.

Določba tretjega odstavka 65. člena sodi v kakšen specialni predpis, na primer v zakon o lustraciji, zakon o dostopu do gradiva nekdanje Službe državne varnosti ali zakon o popravi povojnih krivic, ne pa v zakon o arhivih. Zato menim, da bi bilo nujno, da jo vlada pošlje v ustavno presojo. Sicer se bodo zaradi neomejenega dostopa do občutljivih osebnih podatkov, predvsem v arhivskih fondih organov notranjih zadev ter pravosodnih organov (sodišč, zaporov), še naprej dogajale afere in politična obračunavanja.

—
Prispevek je mnenje avtorja in ne izraža nujno stališča uredništva.